

meg, értékesebbnek számított. (Egyébként az emberi szervezet számára is kevésbé káros a másiknál.)

Ponyvaballadánk népszerű hősének, Patkó Bandinak és társainak a sorsa is szorosan kapcsolódik a dráván-túli világhoz. A betyár unokája, Tóth Mihály faragópásztor erre így emlékezett: „Egyszer az apám apja *Tóth János, azaz Patkó Bandi* négy társával lement a Dráván túlra disznót szerezni. Báró Raszinyaitól loptak 600 disznót. Hároméves ártányokat. Egész a Dráváig elhozták. Itt lőtték meg és sebesen hozták Pogányszentpéterre, ahol eltemették, mint aki pokolvarban halt meg. Apám

apjának, tehát *Patkó Bandinak a sírja* a pogányszentpéteri ó temetőben van. A kaputól jobbra, az első sír egy fenyőfával. A társai később Boszniában telepedtek le. Közülük eggyel az én apám találkozott, mint pionír katona. Apámat, idős Tóth Mihályt az öreg volt betyár megismerte apja formájáról és meg is vendégelte. Azt mesélte el, hogy Patkó Bandival betyárkodott. Disznóval kereskedett. Most pedig szöleje van Boszniában egy szép hegyoldalban. Mesélte azt is, hogy a többi betyártársa már mind elpusztult. Csak még ő él.”

CSORBA Béla

A SZABADKAI KÖRLET 1941-ES KATONAI PARANCSNOKA

Balogh István: Mayer Ottmár; Forum, Újvidék, 1987

A szerző nehéz feladatra vállalkozott, amikor szűkebb szakterületén kívül eső témából, megbízható interdiszciplináris esettanulmányt írt egy jelentős forradalmárról, aki vidékünk munkásmozgalmának jeles tagja volt. A kitűzött feladat megkívánta a társadalmi-történelmi és munkásmozgalmi korrajzot is, hogy bemutathassa Mayer Ottmárt és baráti-munkatársi körét – jellemezze egy aránylag rövid, mozgalmal életű forradalmár egyéniségét és ténykedését.

A nem könnyű vállalkozásra Balogh Istvánt felbátorította a néhány évvel ezelőtt Lazar Nešićről írt füzet sikere, a jól megoldott feladat alapján bekövetkezett nyilvános elismerés, de a megírás során nyert tapasztalat is. Mindenesetre Mayer Ottmárról tanulmányt írni bonyolultabb feladat. A szerzőt társadalomtudományi jártassága, katonai és általános honvédelmi ismeretei is hozzásegítették ahhoz, hogy az általános társadalomtudományi-módszertani közelítés alapján fáradhatatlanul kutasson újabb forrásanyagok után, ne elégedjen meg az elsőként keze ügyébe kerülőkkel; hogy ne csak az egyes történések által túlhangsúlyozott okmányokra alapozza fejtege-

tését, hanem tovább kutasson, s a különféle forrásokat összevesse és értékelje. Ez az eljárás megfelelően bizonyult, és ha publicisztikailag nem is volt kifizető, de a tudományosságot szem előtt tartó, megbízható adatközlés miatt elismerés illeti ezért Balogh Istvánt. Műve a szerzőt kiemeli a megszokott publicisztikai szövegeket alkotók sorából, bár nem nagyterjedelmű, de átfogó és addig a legteljesebb képet nyújtotta Mayer Ottmárról a forradalmárról. Megállapíthatjuk, hogy hasznosnak bizonyult a szerző és a kiadó szerkesztőjének utólagos kézirat-megmunkálása, mégha a tömörítés folytán néhány jelentős tény és Mayer életének bizonyos mozzanatai ez alkalommal nem is kerültek napvilágra. A szóban forgó tanulmány bizonyára nem lesz az utolsó Mayer Ottmárral foglalkozó mű – annál is inkább, hisz a szerző maga is készül (a könyv szabadkai bemutatója alkalmával tett bejelentése szerint) Mayer Ottmár tevékenysége egy-egy részletkérdésének továbbkutatására. Ezért nemcsak méltánytalan, hanem kicsinyes boncolgatás lenne ez alkalommal azokat a körülményeket hiányolni, amelyeket a kép teljessége

érdekében érdemes lett volna a szövegbe beiktatni vagy külön foglalkozni részletkérdésekkel, amelyek esetében a szerző forrásanyagra támaszkodik ugyan, de megkérdőjelezhetőek, mert más – ezeket másként feltüntető – adatok is léteznek. Nyilvánvaló, hogy Balogh fejtegetése tömör, jól megszerkesztett, amelyben a hangsúly az alapvető, a valóban kulcskérdéseken van.

A szerző logikusan tagolt fejezeteken át kíséri Mayer Ottmár életútját. Mayer szokatlanul fiatal forradalmár volt, aki az első világháború előtt, 1911. november 31-én született Temesvárott, és 6–7 éves korában, az I. világháború vége felé települt családjával Palicsra, kivégzésekor alig volt harmincéves. A harmincas évek elején már haladó ifjú, akinek a szűkös anyagiak miatt nem sikerült bejutnia az egyetemre. Sem a Horthy-rendszer Budapestjén, sem a Román Királyság alatti Erdélyben nem várt rá semmi jó. 1932-ben Bilecén elvégezte a tartalékos tiszti iskolát, majd 1933-tól terménykereskedő hivatalnok lett, és röviddel ezután a Híd folyóirat szerényen fizetett főszerkesztője. Balogh kutatásai ez ideig nem állapíthatták meg pontosan kommunista párttagságának kezdetét, de kiterjedt kommunista tevékenysége már a harmincas évek elejétől nyilvánvaló.

A monográfia sok nevet, harcostársat sorol fel, vázolja a munkaformákat, amelyek között a felvilágosító és propaganda tevékenység rendkívül fontos szerepet tölt be a JKP akkori tevékenységében. Az esettanulmány kétségtelen eredménye, hogy noha a Híd főszerkesztőjéről van szó, s a Hídról kínálkozik a legtöbb és a legmegbízhatóbb forrásanyag (a folyóirattal, szerkesztési elveivel, politikai-eszmei vonalvezetésével természetesen megfelelő módon foglalkozik is a harmadiktól a hetedik fejezetekben) a szerző kidomborítja a harmincas évek derekán bonyolódó munkásmozgalmi és pártevékenységet, majd a Tito-korszak felfejlődő tömegtevékenységét az országban, külö-

nös tekintettel Szabadkára és környékére. Figyelemre méltó a Hídban megjelenő írásainak elemző tematikai összefoglalása is. Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogy Balogh István szerint a kizárólag Pap Pálnak tulajdonított Ár ellen című írás esetében több okból is arra lehet következtetni, hogy a szerzőiség nem egy embernek, hanem csoportnak tulajdonítható. (Ezt más alkalommal nyelvészeti összehasonlító módszerrel igyekszik majd kimutatni, a szövegben ugyanis különböző szövegrétegek lehettek fel, amelyeknek feltárása valószínűleg igazolná a feltevést.)

A szerző Mayer Ottmár életének utolsó három évével foglalkozik részletesebben. Szabadkán 1940 tavaszán újra megalakult a JKP tartományi vezetőségének közreműködésével a párt helyi bizottsága, amelynek Mayer Ottmár is tagja, és ez idő tájt választották be a JKP tartományi vezetőségébe is, melynek 1940 szeptemberében Kamenicán megtartott tartományi választási értekezletén már mint körleti párttitkár vett részt. Külön figyelmet szentel a szerző Mayer Ottmár és a pártvezetőség ténykedésének a Horthy-hadsereg bevonulása idején és az akkori katonai ellenállási szervezésének, tekintettel arra, hogy Mayer Ottmár tevékenysége Topolya és Zenta környékére terjedt ki. Mayer Ottmárt Radivoj Čirpanov közreműködésével a Palicson megtartott körzeti pártbizottsági ülésen körzeti katonai parancsnokká nevezik ki.

Az esettanulmány utolsó előtti fejezete a Topolyáról elindult letartóztatási hullámot tárgyalja, Mayer Ottmár ekkor kelepcébe csalják és szeptember 25-én letartóztatják. Balogh elemzi és összegezi a letartóztatottak feletti ítélezéseket, kivégzéseket és hangulatkeltési mesterkedéseket. A szerző kötete tömör zárófejezetében még bírálóan tekint vissza azokra a konspirációs hibákra, amelyek be nem tartása miatt Mayer Ottmár katonai parancsnokot és másokat aránylag rövid időn belül letartóztathatták. Ebben is a szerzőnek

van igaza, de hozzáfűzhetjük, hogy – igaz egy évvel később – de hasonlóképp bírálható Svetozar Toza Marković újvidéki és Žarko Zrenjanin planđištei végzete.

Összegezve: a Forum Könyvkiadó Balogh István könyvével átfogó, tudó-

mányos igazságra törekvő tömör és értékes tanulmányt ad az olvasó kezébe, amely egy kiemelkedő forradalmárról szól, de egyben átfogó korrajz is a munkásmozgalom történelméből.

REHÁK László

MILAN D. VOJNOVIĆ: A MODERN KAPITALIZMUS

Milan D. Vojnović: Savremeni kapitalizam. Biblioteka Izazov, IIC SSO Srbije, Beograd, 1986

A könyv szerzője ismert és elismert szakembere a Nemzetközi Politikai és Gazdasági Intézetnek, húsz esztendeje foglalkozik a kapitalizmus tanulmányozásával, és ez ideig hat könyvben foglalta össze megfigyeléseit a modern kapitalizmus jellegzetességeiről és irányzatairól. Külön figyelmet fordított a transznacionális korporációk természetére és lényegére, utolsó előtti könyve pedig az amerikai kapitalizmusról szól (Američki kapitalizam, NIO Poslovna politika i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1984).

A szóban forgó mű a szerző hosszú éveken át folytatott beható elméleti és tapasztalati vizsgálatainak összefoglalója a modern kapitalizmus jelenségéről, amelynek alapján a hazai és külföldi (marxista) kritika méltán sorolja a könyv szerzőjét a témakör legjobb ismerői közé.

A könyv tartalmára beszédesen utalnak a fejezetcímek: *A tőkés expanzió mozgató erői, A konkurrencia dinamikája és a tőke nemzetközi centralizációja, A kapitalizmus világméretű expanziója, A kapitalizmus és a „perifériák”, Az USA – a modern kapitalizmus egyeduralkodója, Technológiai előretörés a kapitalizmusban, és végül: Zárószó a kapitalizmus offenzív stratégiájának főbb elemeiről.*

Bevezetőjében a szerző arra figyelmezteti az olvasót, hogy könyvében a marxista elemzés módszerével szándékozik a modern kapitalizmus helyzetét bemutatni, jellegéről és fejlődési irányairól képet adni, elkerülve a kapitalizmus

és a szocializmus klasszikusnak, de gyakran problematikusnak is mondható összehasonlító módszerét.

Az egész könyvön végigvonul a tőkés termelési viszony alapvető ellentmondásainak vizsgálata. A tőke lényege ugyanis magában foglalja az állandó növelés ösztönét, az egyre nagyobb profitra való törekvést, aminek elmaradhatatlan velejárója egyfelől a folytonos kockázat és a piacgazdálkodás bizonytalansága, másfelől pedig a vetélytársak szüntelen versengése.

Munkájának első részében a szerző a kapitalizmus mai fejlődési folyamatait vizsgálja működésének immanens törvényszerűségei, a tőke akkumulációjának és az általános profitráta csökkenő tendenciájának törvényei alapján. A szerző kifejti elméletét a tőke koncentrációjáról és centralizációjáról, azokról a folyamatokról, amelyek a XX. sz. elején váltak egyre erőteljesebbé, áttekinti a társadalmasítás irányzatait a fejlett állammonopolista kapitalizmusban, majd ennek hatalmi erőzőjét a második világháború utáni időszakban és a mai modern kapitalizmus kialakulását. A tőke koncentrációjának és centralizációjának marxi tételeiből kiindulva, amelyek a tőkének mint fő termelési viszonynak az elemzéséből fakadnak, Marxnak arra az álláspontjára hívja fel a figyelmet, miszerint a tőkefelhalmozás és az általa kiváltott tőkekoncentráció valójában anyagi alapját képezi a termelőerők növekedésének, a termelési folyamatok szüntelen forra-